

дастурий таъминотини сотиб олишга йўналтириладиган маблағлар суммаларининг 20 фоизи миқдорда;

2) ишлаб чиқаришни янги қурилиш шаклида кенгайтиришга, ишлаб чиқариш эҳтиёжлари учун фойдаланиладиган бинолар ва иншоотларни реконструкция қилишга йўналтириладиган маблағлар суммасининг 10 фоизи миқдорда.

Инвестиция солиғи кредити бутун дунё бўйлаб қўлланилади ва айниқса Голландияда кенг қўлланилади, бу давлатнинг солиқ тизимида бир вақтнинг ўзида унинг беш тури мавжуд: капитал активларга, энергия тежаш, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, кино ишлаб чиқариш, илмий-тадқиқот ва ишланмалар соҳасидаги ходимларнинг меҳнат харажатларига йўналтирилган инвестициялар.

Қишлоқ хўжалигида солиққа тортиш нафақат давлатнинг марказлаштирилган молиявий ресурсларини шакллантиришнинг асосий манбаи, балки соҳадаги корхоналарнинг инвестиция фаоллигини рағбатлантириш инструментларидан бири сифатида ҳам кўриб чиқилиши лозим. Бунда рағбатлантирувчи солиққа тортиш тизимини шакллантиришда қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг ўзига хос хусусиятлари, жумладан, ишлаб чиқаришнинг табиий шароитга боғлиқлиги сабабли йўқотишлар rischi юқорилиги, ишлаб чиқаришнинг мавсумийлиги ва тармоқдаги рентабелликнинг паст даражасини ҳисобга олиниши муҳимдир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. <https://lex.uz/docs/4674902#4684634>.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 23.10.2019 йилдаги ПФ-5853-сон «Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида» фармони. <https://lex.uz/docs/4567334>.
3. Гончаренко Г.А. Система налогообложения в сельском хозяйстве россии в современных условиях. <https://economy-lib.com/sistema-nalogooblozheniya-v-selskom-hozyaystve-rossii-v-sovremennyh-usloviyah>.

ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИДА СОЛИҚ ИМТИЁЗЛАРИНИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ БАҲОЛАШ

Исаев Аслиддин Икром ўғли

Тошкент давлат иқтисодиёт университети ҳузуридаги
«Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришнинг илмий асослари
ва муаммолари» илмий-тадқиқот маркази мустақил изланувчиси

Жаҳон тажрибасидан маълумки, солиқ имтиёзлари қайта тикланадиган энергия, тадқиқот ва ишланмалар ёки мақсадли айрим соҳаларга йўналтирилиши мумкин ёки улар барча корхоналар учун умумий

рағбатлантириш бўлиши мумкин, масалан, тезлаштирилган амортизация ёки кичик бизнес учун солиқ ставкаларини пасайтириш. Солиқ имтиёзлари хайрия ишларини рағбатлантириш ёки арзон уй-жойларни қўллаб-қувватлаш каби муайян ижтимоий мақсадларни илгари суриш учун ҳам қўлланилиши мумкин.

Иқтисодий ўсишни рағбатлантиришда солиқ имтиёзларининг аҳамияти уларнинг бизнес хатти-ҳаракатларига таъсир кўрсатиш қобилиятидадир. Айрим фаолият турлари бўйича солиқ юкини камайтириш орқали корхоналар ижобий иқтисодий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган ушбу фаолият билан шуғулланиш имкониятини оширади. Солиқ имтиёзларининг иқтисодий ўсишга таъсири ёки унинг рағбатлантирувчи восита жиҳатдан ўрганиш тадқиқотнинг долзарблигини оширади.

Ушбу тадқиқотнинг асосий мақсади тадбиркорлик субъектларида солиқ имтиёзларининг самарадорлигини баҳолашдан иборат. Хусусан, тадқиқот қуйидаги тадқиқот саволларига жавоб беришга қаратилган:

1. Бизнес инвестициялари, бандлик ва инновацияларга солиқ имтиёзларининг таъсири қандай?

Бизнес инвестициялари: Солиқ имтиёзлари капитал харажатларини камайтириш орқали бизнес инвестицияларини рағбатлантириши мумкин. Бу, ўз навбатида, тадбиркорлик субъектлари жалб қилишга тайёр бўлган сармоя миқдорини ошириши мумкин. Бир қатор тадқиқотлар шуни кўрсатдики, инвестициялар учун солиқ имтиёзлари инвестициялар даражасини ошириши ва баъзи ҳолларда иқтисодий ўсишнинг ошишига олиб келиши мумкин.

А.Н.Хоундонугбо, М.Моҳсин ишларида инвестицион солиқ имтиёзи, капитал ўсишига солиқни камайтириш ва бошқалар каби солиқларни рағбатлантириш воситаларининг макроиқтисодий таъсири таҳлил қилинган. Ушбу тадқиқот АҚШ солиқ тизимига асосланган. Муаллифлар инвестиция солиқ имтиёзи ишлаб чиқариш ва қишлоқ хўжалигига сармоя киритишга кучли ижобий таъсир кўрсатади, деган хулосага келади. Инвестицион солиқ имтиёзининг бюджет самарадорлиги 85% ни ташкил қилади. Капитал ўсишига солиқни камайтириш барча ўрганилаётган жиҳатлар бўйича энг кам самарали воситадир. Вақт ўтиши билан солиқ имтиёзларининг макроиқтисодиётга таъсири таҳлили шуни кўрсатадики, мамлакат фаровонлиги ошиб бормоқда¹⁴¹.

Аксарият тадқиқотчилар солиқ имтиёзларини бутун мамлакат иқтисодиётини, шунингдек, айрим саноат ва тармоқларни қўллаб-қувватлашнинг самарали воситаси сифатида кўришади. Испания мисолига асосланган иш солиқ имтиёзлари ва давлат субсидиялари тадқиқот ва ишланмаларга инвестицияларни рағбатлантириш учун самарасиз восита

¹⁴¹ Houndonougbo A. N., Mohsin M. Macroeconomic effects of cost equivalent business fiscal incentives. *Economic Modelling*, 2016, vol. 56, pp. 59–65. DOI: 10.1016/j.econmod.2016.03.015.

эканлигини кўрсатди. Ушбу воситаларга сарфланган давлат ресурслари қўшимча хусусий инвестициялар ҳажмидан кўпроқдир. Солиқ имтиёзларининг самарадорлиги паст бўлсада, улар иқтисодиётнинг ўсиши ва унумдорлигини таъминлашда катта аҳамиятга эга¹⁴².

Бандлик: Солиқ имтиёзлари ҳам бандликка таъсир қилиши мумкин, аммо таъсир бизнес инвестицияларига қараганда анча чекланган бўлиши мумкин. Ишга олиш ёки иш ўринларини яратиш учун солиқ имтиёзлари фирмаларни қўшимча ишчиларни ёллашга ундаши мумкин, аммо таъсир, айниқса қисқа муддатда кичик бўлиши мумкин. Бундан ташқари, муайян тармоқлар ёки фаолият учун солиқ имтиёзлари ушбу тармоқларда иш ўринлари яратилишига олиб келиши мумкин, аммо бошқа тармоқлардаги иш ўринлари ҳисобига.

Инновациялар: тадқиқот ва ишланмалар учун солиқ имтиёзлари инновацияларга ижобий таъсир кўрсатиши мумкин. Ушбу солиқ имтиёзлари фирмаларни илмий-тадқиқот ишларига сармоя киритишга ундаши мумкин, бу эса иқтисодий ўсишни рағбатлантирадиган янги маҳсулотлар ва технологияларга олиб келади. Бир қатор тадқиқотлар шуни кўрсатдики, солиқ имтиёзлари илмий-тадқиқот ва инновациялар харажатларининг ортиши билан боғлиқ.

2. Турли соҳалар ва рағбатлантириш турлари бўйича солиқ имтиёзларининг самарадорлиги қандай фарқланади?

Солиқ имтиёзларининг самарадорлиги муайян соҳага ва таклиф қилинаётган рағбатлантириш турига қараб фарқ қилиши мумкин. Хусусан:

Саноат: Солиқ имтиёзлари айрим тармоқларда бошқаларга қараганда самаралироқ бўлиши мумкин. Масалан, илмий-тадқиқот ва ишланмалар учун солиқ имтиёзлари фармацевтика ёки юқори технологияли саноат каби илмий-тадқиқот инвестициялари юқори бўлган тармоқларда самаралироқ бўлади. Қайта тикланадиган энергия учун солиқ имтиёзлари қайта тикланадиган энергия учун юқори салоҳиятга эга бўлган соҳаларда, масалан, қуёш ёки шамол энергияси саноатида самаралироқ бўлиши мумкин.

Рағбатлантириш турлари: Солиқ имтиёзларининг самарадорлиги таклиф этилаётган рағбатлантиришнинг ўзига хос турига ҳам боғлиқ бўлиши мумкин. Масалан, капитал ускуналар ёки машиналарга инвестициялар учун солиқ имтиёзлари умумий капитал харажатлар учун солиқ имтиёзларидан кўра инвестицияларни рағбатлантиришда самаралироқ бўлиши мумкин. Худди шундай, янги ходимларни ёллаш учун солиқ имтиёзлари мавжуд ходимларни сақлаб қолиш ёки ўқитиш дастурларини таклиф қилиш учун солиқ имтиёзларидан кўра иш ўринлари яратишга чекланган таъсир кўрсатиши мумкин.

¹⁴² Alvarez Ayuso I. C., Kao C., Romero-Jordánc D. Long run effect of public grants and tax credits on R&D investment: A non-stationary panel data approach. *Economic Modelling*, 2018. DOI:10.1016/j.econmod.2018.06.011.

Рағбатлантириш ҳажми: солиқ имтиёзларининг ҳажми унинг самарадорлигига ҳам таъсир қилиши мумкин. Умуман олганда, каттароқ солиқ имтиёзлари исталган хатти-ҳаракатни рағбатлантириш эҳтимоли кўпроқ. Бироқ, сиёсатчилар солиқ имтиёзлари ҳажмини рағбатлантириш харажатлари ва кутилмаган оқибатларга олиб келиши мумкин бўлган потенциал билан мувозанатлашлари керак.

Рағбатлантириш муддати: солиқ имтиёзининг амал қилиш муддати ҳам унинг самарадорлигига таъсир қилиши мумкин. Узоқ муддатли солиқ имтиёзлари корхоналар учун кўпроқ ишончни таъминлаши ва узоқ муддатли инвестициялар ва режалаштиришни рағбатлантириши мумкин. Бироқ, сиёсатчилар солиқ имтиёзлари ҳаддан ташқари сахий ёки доимий бўлмаслигини таъминлаши керак, чунки бу рағбатлантиришга қарамликни келтириб чиқариши ва вақт ўтиши билан унинг самарадорлигини камайтириши мумкин.

3. Солиқ ставкалари, маъмурий мураккаблик ва солиқ тўловчининг хатти-ҳаракати каби солиқ имтиёзларининг самарадорлигига қандай омиллар таъсир қилади? Фикримизча, солиқ имтиёзларининг самарадорлигига бир қанча омиллар, жумладан, солиқ ставкалари, маъмурий мураккаблик ва солиқ тўловчининг хатти-ҳаракати таъсир қилиши мумкин. Хусусан:

Солиқ ставкалари: солиқ имтиёзларининг самарадорлигига солиқ ставкалари таъсир қилиши мумкин. Солиқ ставкалари юқори бўлганда, солиқ имтиёзлари исталган хатти-ҳаракатни рағбатлантиришда самаралироқ бўлиши мумкин. Аксинча, солиқ ставкалари паст бўлса, солиқ имтиёзлари бизнес хатти-ҳаракатларига камроқ таъсир қилиши мумкин.

Маъмурий мураккаблик: Солиқ имтиёзларининг маъмурий мураккаблиги уларнинг самарадорлигига таъсир қилиши мумкин. Агар солиқ имтиёзини талаб қилиш жараёни ўта мураккаб бўлса ёки катта ресурсларни талаб қилса, корхоналар рағбатлантиришдан камроқ фойдаланишлари мумкин. Бундан ташқари, агар солиқ имтиёзини талаб қилиш талаблари аниқ бўлмаса ёки уларни қондириш қийин бўлса, корхоналар солиқ имтиёзлари рағбатлантириш учун мўлжалланган фаолиятга сармоя киритишдан тўхтатилиши мумкин.

Солиқ тўловчининг хатти-ҳаракати: Солиқ тўловчининг хатти-ҳаракати солиқ имтиёзларининг самарадорлигига ҳам таъсир қилиши мумкин. Мисол учун, агар солиқ тўловчилар хавф-хатардан воз кечса, солиқ имтиёзлари инвестицияларни рағбатлантиришда тўғридан-тўғри субсидиялар ёки грантлар каби самарали бўлмаслиги мумкин. Бундан ташқари, агар солиқ тўловчилар солиқ имтиёзлари мавжудлигини билмасалар ёки уларни қандай талаб қилишни тўлиқ тушунмасалар, рағбатлантиришнинг таъсири камайиши мумкин.

Бошқа имтиёзлар билан ўзаро алоқа: Солиқ имтиёзларининг самарадорлигига бошқа имтиёзлар ҳам таъсир қилиши мумкин. Мисол

учун, агар бизнес бир хил фаолият учун солиқ имтиёзи ва грант олиш ҳуқуқига эга бўлса, грантнинг мавжудлиги солиқ имтиёзини исталган хатти-ҳаракатни рағбатлантиришда самарасиз бўлиши мумкин.

Юқоридагиларга асосан шуни айтиш керакки, солиқ имтиёзлари тўғри ишлаб чиқилган ва амалга оширилганда самарали иқтисодий сиёсат воситаси бўлиши мумкин. Солиқ имтиёзлари иқтисодий ўсишни рағбатлантириш ва ҳар қандай ҳукуматларнинг ижтимоий-иқтисодий мақсадларига эришиш учун муҳим сиёсат воситасидир. Солиққа оид меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар орқали тадбиркорлик хатти-ҳаракатларига таъсир кўрсатиш, улар орқали солиқ имтиёзлари воситасида инвестицияларни рағбатлантириш, иш ўринлари яратиш ва инновацияларни тежамкорлик билан қўллаб-қувватлаши мумкин.

Шунингдек, солиқ имтиёзларини жорий этиш ва баҳолашни оптималлаштириш солиқ имтиёзларини энг самарали таъминлаш учун зарурдир. Имтиёзларнинг сифати, иқтисодий мақсадга мувофиқлиги бир вақтда таҳлил қилиш ва солиқ маъмуриятчилигини тартибга солиш натижасида йўқотилган бюджет даромадларини қоплашга ёрдам беради деб ҳисоблаймиз.

КАЗАХСТАНСКИЙ ОПЫТ ПОВЫШЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ ГРАМОТНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОГО РЫНКА

Агабеков А.Ю.

Алмалыкский филиал ТГТУ им.,

Каримова И., к.э.н., доцент,

Жармаханбетов Н.С.

координатор рекрутинговой компания

«QAZAQ-BILIM CENTER»

В современных условиях динамичного развития финансовых услуг, трансформации розничных продуктов в онлайн-формат и новых цифровых технологий, повышения спроса на более сложные и одновременно рискованные финансовые инструменты, вопросы финансовой грамотности населения требуют их актуализации. Повышение финансовых знаний населения является основным элементом системы защиты прав потребителей финансовых услуг, условием непрерывного доступа населения и бизнеса к финансовым услугам, обеспечения финансовой стабильности и общественного благосостояния.

Финансовая грамотность реализуется посредством непрерывного процесса финансового образования, который направлен на улучшение осведомленности, финансовых знаний и умений, поведенческих моделей населения, помогающих принимать правильные и взвешенные решения по управлению личным или семейным бюджетом [1].